
'n Kontrastiewe beskouing van tweetalige woordeboeke in Suid-Afrika en Japan*

Takashi Sakurai, *Departement Japannees,
Meikai Universiteit, Chiba, Japan* en
Ernst F. Kotzé, *Departement Afrikaans en Nederlands,
Universiteit van Port Elizabeth, Suid-Afrika*

Abstract: A Contrasting View on Bilingual Dictionaries in South Africa and Japan. Both dictionaries that combine Afrikaans and African languages and dictionaries that combine Japanese and Western languages incorporate unrelated languages. In this respect lexicographers in Japan and South Africa have the potential for fruitful cooperation. Nevertheless, major differences between bilingual dictionaries in South Africa and Japan came to the fore during the transforming of the *Afrikaans/Zoeloe-woordeboek (Afrikaans/Zulu Dictionary)* of Kotzé and Wela into an Afrikaans-Japanese dictionary. Differences in microstructure include the use of phonetic transcriptions, indication of the distinction between transitive and intransitive verbs, the ordering of example-sentences and the use of certain symbols as aids. The difference in social context is reflected in the choice of sensitive lexical items and the size of the dictionaries. These differences had to be accounted for in the remaking.

The remaking of existing dictionaries is an approved method in Japanese lexicography and there are some historical examples of this practice. However, this does not merely entail a shift of target language but also adapting the structure of the dictionary to the conventional format acceptable to the users (in this case Japanese speakers). Bilingual dictionaries in South Africa that fall under the same typological category as the Afrikaans-Japanese dictionary (in treating genealogically unrelated languages) can benefit from the comparison made in this article.

Keywords: ABUSIVE LEXICAL ITEMS, AFRIKAANS, BILINGUAL DICTIONARY, EXAMPLE-SENTENCES, JAPANESE, LABELLING, LEARNER'S DICTIONARY, MACROSTRUCTURE, MICROSTRUCTURE, OSTENSIVE DICTIONARY, PHONETIC TRANSCRIPTION, TRANSCULTURALISATION, TRANSITIVITY, TRANSLATION EQUIVALENT

Opsomming: Sowel tweetalige woordeboeke wat Afrikaans en Afrikatale kombineer as dié wat Japannees en Westerse tale kombineer, hanteer tale wat geen onderlinge taalkundige verwantskap het nie. In hierdie opsig het leksikograwe van Japan en Suid-Afrika 'n vrugbare samewerkingsterrein. By die verwerking van die *Afrikaans/Zoeloe-woordeboek* van Kotzé en Wela tot 'n Afri-

* Hierdie studie vorm 'n deel van die projek genaamd "Vertalende brugwoordeboeke met Afrikaans as bron- of teikentaal" in die Departement Afrikaans en Nederlands, Universiteit van Port Elizabeth, Port Elizabeth.

kaans-Japanese woordeboek het groot verskille tussen die tweetalige woordeboeke in Suid-Afrika en dié in Japan na vore gekom. Mikrostrukturele verskille sluit in die gebruik van fonetiese transkripsies, die aanduiding van die onderskeid tussen oorganklike en onoorganklike werkwoorde, die volgorde van voorbeeldsinne en die gebruik van bepaalde simbole as hulpmiddels. Deur die hantering van aanstootlike leksikale items en die grootte van die woordeboeke word die verskil in sosiale agtergrond gereflekteer. Hierdie verskille moes by die verwerking verdiskonteer word.

Die heropstelling van bestaande woordeboeke is 'n aanvaarde metode waarvolgens die leksikografie in Japan bedryf word, en daar is 'n aantal voorbeelde daarvan uit die geskiedenis. Dit beteken egter nie 'n eenvoudige vervanging van die teikentaal nie, maar die hervorming van die woordeboekstruktuur en die aanpassing daarvan by die gebruikers (in hierdie geval Japannees-sprekendes). Tweetalige woordeboeke in Suid-Afrika wat tipologies by die Japannees-Afrikaanse woordeboek aansluit (m.a.w. deur die bewerking van genealogies onverwante tale) sou kon baat by die vergelyking wat in hierdie artikel getref word.

Sleutelwoorde: AANLEERERSWOORDEBOEK, AANSTOOTLIKE LEKSIKALE ITEMS, AFRIKAANS, ETIKETTERING, FONETIESE TRANSKRIPSIE, JAPANNEES, MAKROSTRUKTUUR, MIKROSTRUKTUUR, OORGANKLIKHEID, OSTENSIEWE WOORDEBOEK, TRANSKULTURALISASIE, TWEETALIGE WOORDEBOEK, VERTAALKEWIVALENT, VOORBEELDSINNE

0. Inleiding

In hierdie artikel word daar gewys op beduidende verskille tussen Afrikaanse en Japanese woordeboeke waarvan daar by die opstel van 'n Afrikaans-Japanese woordeboek kennis geneem is. Die bespreking is gerig op tweetalige woordeboeke, maar verklarende woordeboeke, veral handwoordeboeke, word ook betrek waar nodig.

Vergelykings kan ook getref word met elektroniese woordeboeke wat onder andere in CD-ROM-formaat beskikbaar is. In hierdie artikel gaan dit egter om die struktuurering van geskrewe leksikons.

1. Twee genealogies onverwante tale

Tweetalige woordeboeke kan ten opsigte van die behandelde tale onder andere in twee tipes onderskei word, te wete woordeboeke wat tale van dieselfde taalfamilie kombineer en woordeboeke waarin tale van verskillende taalfamilies figureer. Hierdie subklassifikasie verteenwoordig 'n wesentlike onderskeid tussen hierdie tipes woordeboeke. Dit is byvoorbeeld nagenoeg onmoontlik om by twee tale van uiteenlopende taalfamilies, soos Afrikaans en Japannees, onderlinge *faux amis* ("vals vriende") aan te dui.

As die twee tale tot dieselfde taalfamilie behoort, soos Afrikaans en Duits, (en as dié twee tale boonop kulturele verwantskap vertoon), sal die opstel van

die woordeboek minder probleme oplewer, want vertaalekwivalente lê voor die hand. Maar as dié twee tale geen taalkundige verwantskap besit nie, sal die opsteller dikwels moeite ondervind om selfs vir die eenvoudigste woord 'n ekwivalent te vind.

Watter een van hierdie woordeboektypes dominant is, hang af van die taalsituasie in die betrokke land. Japan is 'n feitlik eentalige land. Alhoewel minderhede voorkeur gee aan die gebruik van hulle eie tale, Ainu, Koreaans en Chinees, word dié tale haas glad nie gebruik buite hulle klein kringe van moedertaalsprekers nie. In hierdie situasie het die meeste Japannese slegs vir die studie van buitelandse tale tweetalige woordeboeke nodig.

Byna alle Japannese leer Engels op middelbare en hoërskool (st. 5 tot 10 in Suid-Afrika). Aan die universiteite is Engels ook die eerste buitelandse taal en as tweede buitelandse taal word tradisioneel Duits of Frans gekies. Gevolglik is die merendeel van die tweetalige woordeboeke wat in Japan gepubliseer word, dié wat Japannese en Westerse tale kombineer, tale wat geen onderlinge genealogiese of tipologiese verwantskap vertoon nie.

Die tweetalige woordeboeke wat Afrikaans as bron- of teikentaal het, word ook deur die taalsituasie in die land bepaal. Vanselfsprekend is Afrikaans-Engelse/Engels-Afrikaanse woordeboeke die belangrikste in Suid-Afrika. Maar dit is opvallend dat daar toenemend woordeboeke gepubliseer word wat Afrikaans en die verskillende Afrikatale kombineer. Dat die woordeboeke waarin tipologies uiteenlopende tale gekombineer word, so belangrik is, is 'n punt wat Afrikaanssprekendes en Japannese gemeen het. In hierdie opsig het die leksikograwe van die twee lande 'n potensieel vrugbare samewerkings-terrein. In Europa kom 'n mens ook daagliks in kontak met ander tale en die leksikograwe daar het lang ervaring van tweetalige woordeboeke. Maar *tweetalig* beteken hier gewoonlik 'n kombinasie van twee Westerse tale, byvoorbeeld Duits en Frans. Woordeboeke wat een van die Westerse tale met, byvoorbeeld, 'n Asiatiese taal kombineer, is net vir diegene met spesifieke oogmerke. Goeie tweetalige woordeboeke met 'n heterogene taalsamestelling is eerder die uitsondering as die reël.

Die Verenigde State van Amerika publiseer baie woordeboeke wat Engels met tale van inheemse Amerikaners of met tale in die Stille Oseaan kombineer. Maar hierdie tweetalige woordeboeke is eerder gemik op akademiese beskrywing as vir praktiese gebruik. (Amerikaners wil gewoonlik nie self ander tale aanleer nie, en beoog eerder die onderrig van Engels aan ander.) As 'n woordeboek eers klaar opgestel is, glo die navorsers dat die taal gered is, en die woordeboek sal in die meeste gevalle nie gereeld hersien word vir 'n verbeterde uitgawe nie.

Japannese leksikograwe sou, in die lig van bogenoemde oorwegings, medewerkers nie in Europa of in die Verenigde State van Amerika nie, maar in Suid-Afrika vind.

2. 'n Afrikaans-Japanese woordeboek

Die poging om 'n Afrikaans-Japanese woordeboek op te stel waarvan in hierdie artikel verslag gedoen word, is in wese 'n verwerking van Kotzé en Wela (1992), waar Zoeloe as doeltaal deur Japannees vervang word.

Om by die skryf van 'n woordeboek van die makrostruktuur van 'n ander woordeboek gebruik te maak, is in Japan nie ongewoon nie, maar word as 'n uitweg aanvaar indien 'n mens gou die buitelandse taal moet invoer. Sommige voorbeelde uit die geskiedenis kan aangetoon word.

Die oudste bestaande Japanese woordeboek, *Tenrei-banshou-myōgi*, wat in die eerste helfte van die 9de eeu deur die Boeddhistiese priester Kuukai opgestel is, is die verjapanisering van die Chinese woordeboek *Yü-piang*. Die eerste groot Nederlands-Japanese woordeboek *Haruma-wage* is in 1796 opgestel op die basis van François Halma se Nederlands-Franse woordeboek. Heropstelling is vandag nog steeds 'n uitweg in geval van nood. Die jongste Nederlands-Japanese woordeboek *Oranda-go-jiten* wat in 1994 gepubliseer is, is die verwerking van *Kramers' Nederlands-Engels Woordenboek*.

'n Woordeboek behoort ideaal gesproke *ab initio* volgens die opsteller se eie plan ontwerp te word. Die praktyk vereis normaalweg 'n lang periode van samewerking tussen verskeie leksikograwe. Hierdie gewone werkwys is in die huidige omstandighede onmoontlik vir 'n Afrikaans-Japanese woordeboek. Die enigste moontlike en realistiese keuse in hierdie geval is leksikografiese herbewerking.

Verwerking is nie die eenvoudige vervanging van die teikental nie, maar behels die hervorming van die woordeboekstruktuur. Hierdie aspek word hieronder verder bespreek.

Die redes waarom die *Afrikaans/Zoeloe-woordeboek* as basis gekies is, is dat dié woordeboek

- (a) die tale van uiteenlopende taalfamilies kombineer en
- (b) o.a. op die behoeftes van die aanleerder op universiteitsvlak gerig is.

Die Afrikaans-Japanese woordeboek in wording het ook hierdie kenmerke en het in dié woordeboek 'n goeie model gevind.

3. Verskille tussen die woordeboeke in die twee lande

In hierdie afdeling word die praktyk van die leksikografie in beide Japan en Suid-Afrika onder die loep geneem, en kenmerke wat Afrikaanse woordeboeke gemeen het, vergelyk met dié van Japanese woordeboeke.

3.1 Fonetiese transkripsie

Dit is opmerklik dat geen tweetalige woordeboek met Afrikaans as een van die tale fonetiese transkripsies bevat nie. Dit geld ook Afrikaanse handwoorde-

boeke. Die rede is voor die hand liggend. Dit word as onnodig beskou vir die woordeboekgebruikers, almal Suid-Afrikaners wat elke dag ouditief aan Afrikaans blootgestel word. Buitelandse gebruikers was tot dusver nie 'n faktor vir Afrikaanse leksikograwe nie. Maar vir sulke gebruikers wat geen geleentheid tot blootstelling aan Afrikaans het nie, is fonetiese transkripsies 'n *sine qua non*.

Daar is 'n soortgelyke probleem in die geval van Japannese woordeboeke. Japannese woordeboeke met 'n vreemde taal as brontaal bevat in die reël fonetiese transkripsies, maar by woordeboeke met Japannees as brontaal ontbreek sulke transkripsies deurgaans. Een beduidende rede is dat Japannese leksikograwe nooit situasies voorsien het waar so baie buitelanders Japannees bestudeer nie. Nog 'n rede is die fonologiese eenvoud van die Japannese taal. Die artikulatoriese konsekwentheid en relatiewe afwesigheid van allofonie gee aanleiding daartoe dat transkripsies in die Romeinse alfabet feitlik as fonetiese transkripsies funksioneer. Die jongste Japannese woordeboeke vir buitelanders wat as gevolg van die onlangse toename in die studie van Japannees gepubliseer is, toon slegs die uitspraak met behulp van die gewone Romeinse transliterasie aan.

Daarteenoor is die Afrikaanse uitspraak ingewikkelder as die Japannese, byvoorbeeld ten opsigte van verskillende diftonge en allofone van die letter "e" ([ə][e][ɛ]). In 'n tweetalige Afrikaanse woordeboek behoort hierdie variasie duidelik aangetoon te word deur middel van fonetiese transkripsies.

Die gebruik van fonetiese transkripsies sou ook inpas by Japannese onderrigmetodes ten opsigte van buitelandse tale. Omdat 'n mens buite die groot stede in Japan vroeër selde met moedertaalsprekers van byvoorbeeld Engels kontak kon maak, het die tradisionele konvensie by Engelsonderrig ontstaan dat fonetiese transkripsies van die begin af ingevoer is om die uitspraak te leer. Dit wil sê, saam met Engels word die Japannese verplig om ook fonetiese transkripsie te leer. Dié kennis gebruik hulle dan verder vir die studie van die ander buitelandse tale.

In Suid-Afrika, hierteenoor, word fonetiese transkripsie feitlik nêrens as hulpmiddel vir taalonderrig benut nie. Kennis daarvan kan die Afrikaanse leksikograwe nie van die gemiddelde woordeboekgebruiker verwag nie.

Maar in sowel Afrikaanse as Japannese woordeboeke behoort die uitspraak met behulp van fonetiese transkripsies duidelik in ooreenstemming met internasionale gebruik weergegee te word.

3.2 Die onderskeid oorganklik / onoorganklik by werkwoorde

Sintaktiese inskrywingskategorieë wat by Afrikaanse woordeboeke gebrekkige aandag ontvang, is die onderskeid tussen oorganklike en onoorganklike werkwoorde. Dit is by Japannese woordeboeke een van die basiese inligtingskategorieë. As hierdie onderskeid nie aangedui word nie, sal so 'n woordeboek nie as standaard beskou word nie. Selfs 'n klein sakwoordeboek wat net die ver-

taalekwivalente sonder voorbeeldsinne opneem, dui die onderskeid tussen die twee soorte werkwoorde aan. 'n Goeie voorbeeld daarvan is die artikel **propose** in *Sanseido's Daily Concise English-Japanese Dictionary* wat duidelik tussen *vt.* en *vi.* onderskei.

pro·pose [prəpóuz] *vt.* 提案する; 申し込む; 推薦(指名)する; 企てる. — *vi.* 計画する; 結婚を申し込む. ***pro·pós·al** *n.* 申込み; 提案, 計画; 結婚の申込み. **-pós·er** *n.* 申込人; 提案者.

Hierdie benadering sou Afrikaanse leksikograawe miskien vreemd vind, maar dit is 'n grammaties belangrike eienskap van die Japannese taal.

In Afrikaans (en ook Engels) kan 'n werkwoord in baie gevalle sowel oorganklik as onoorganklik gebruik word. In Japanees bring die twee werkwoordkategorieë egter totaal verskillende woordvorme mee. Vergelyk die volgende voorbeelde:

Afrikaans	Japanees
brand (oorg./onoorg.ww.):	yaku (oorg.ww.) yakeru (onoorg.ww.)
hang (oorg./onoorg.ww.):	kakeru (oorg.ww.) kakaru (onoorg.ww.)

Oorganklike en onoorganklike werkwoorde in Japanees word gevolglik as onderskeie lemmas gehanteer. Dié verskil is so wesenlik dat dit in enige woordeboek vindbaar behoort te wees. Ook in 'n Afrikaanse woordeboek sou Japaneessprekende gebruikers 'n aanduiding van hierdie basiese onderskeid by werkwoorde verwag.

Dit is een voorbeeld van die opvallende grammatikale verskille wat 'n leksikograaf in ag moet neem by die opstel van 'n woordeboek wat tipologies ongelyksoortige tale kombineer.

Afgesien van hierdie eienskap van Japanees wat dié inligtingstipe noodsaaklik maak, is dit gewoon gebruikersvriendelik as 'n woordeboek oorganklikheid of onoorganklikheid by werkwoorde aandui.

3.3 Aanstootlike leksikale items

3.3.1 Woorde en uitdrukkings

Soos in Afrikaans is daar ook in Japanees items wat die opsteller van 'n woordeboek versigtig moet hanteer. Maar oor wat as sensitief beskou word, verskil

Japan van Suid-Afrika. Dit verteenwoordig 'n verdere probleem by 'n Afrikaans-Japannese woordeboek. Vir Afrikaanse leksikograwe sou die meeste probleme die woorde en uitdrukkings wees wat 'n rassistiese konnotasie het, byvoorbeeld *ou meid*. Die letterlike betekenis daarvan is gewoon *bejaarde huis-hulp* en sy vertaalekwivalent in Japannees, *toshi-totta kasei-fu* het hoegenaamd geen slegte konnotasie nie. Sulke Afrikaanse woorde of uitdrukkings kan buitelandse aanleerders onbewus verkeerd gebruik. Om dit te vermy, behoort die opstellers van 'n tweetalige woordeboek, indien hulle sulke leksikale items opneem, met behulp van 'n etiket aan te dui dat dié items rassistiese konnotasies het.

Wat Japannese woordeboeke betref, is sensitiewe items hoofsaaklik diskriminerende woorde en uitdrukkings wat vroue, fisies en/of geestelik gestremdes, asook mense van 'n onderdrukte kaste (*hi-sabetsu buraku-min*) beskryf. As 'n woordeboek die items foutief hanteer, word van die redakteur verwag om in die openbaar verskoning te vra en die inskrywing by die volgende uitgawe reg te stel. In die ergste geval sal die woordeboek dadelik aan alle boekwinkels onttrek word en die gebruik daarvan deur biblioteke streng beperk word.

Hoe leksikograwe dié tipe items hanteer, illustreer *Kenkyusha's New College Japanese-English Dictionary* (1995⁴), 'n gewilde Japannees-Engelse handwoordeboek. In hierdie woordeboek word 'n "x" as etiket ná die lemma gebruik om die gewraakte lemma te merk. Nog 'n hanteringswyse is om die item weg te laat. Byvoorbeeld *buraku*, 'n soortnaamwoord wat *dorpie* beteken, kom nie daarin voor nie, vermoedelik uit vrees vir assosiasie met *hi-sabetsu buraku-min* (letterlik vertaal: mense van 'n miskende dorpie). Die opstellers sou vir die gebrekkige opname van die basiese woordeskat gekritiseer kan word, maar hulle sou kan antwoord dat 'n handwoordeboek nie volledig hoef te wees nie.

In die sensitiewe taalomstandighede in Japan veroorsaak ander gewone Afrikaanse woorde ook 'n probleem. 'n Goeie voorbeeld is gek. Die naaste Japannese vertaalekwivalent van die woord is *ki-chigai*, maar dit word as 'n diskriminerende woord vir 'n psigoot beskou en die gebruik daarvan in die skriftelike en elektroniese media is feitlik verbode.

By die lemma *crazy* in die bogenoemde *Kenkyusha's New College Japanese-English Dictionary* staan die uitdrukkings *ki ga kurutta* en *kyou-ki no* in plaas van *ki-chigai* as vertaalekwivalente. Dit is wel sosiaal korrek, maar hierdie alternatiewe gee nie die grammatikale verhouding en die register van *crazy* weer nie, want *ki ga kurutta* is 'n onhandige parafrase en *kyo-ki no* is 'n skryftaalvorm.

Die inskrywing vir gek toon blyke van dieselfde problematiek. Geen finale oplossing lê voor die hand nie. In dié stadium lyk die enigste moontlikheid die gebruik van alternatiewe leksikale items. Leksikograwe moet soms aan maatskaplike eise voldoen met opoffering van die gepaste vertaalekwivalente.

3.3.2 Voorbeeldsinne

Voorbeeldsinne moet ook baie versigtig gehanteer word. Alhoewel nie elke woord in die sin problematies is nie, kan die idee wat die sin oordra as diskriminerend beskou word. Die volgende sin in die *Afrikaans/Zoeloe-woordeboek* staan op die grens:

Die vlek op haar gesig doen afbreuk aan haar skoonheid.

As dieselfde voorbeeldsin in Japannees vertaal word, sal daar in Japan sterk protes van vroue verwag kan word. Die implikasie sou wees: Deur die waarde van vroue gelyk te stel met oppervlakkige skoonheid, word hul inherente menslikheid geïgnoreer. En so 'n verklaring met betrekking tot vroue met vlekke op hulle gesigte, is 'n belediging vir sulke vroue, en vir persone met fisiese gebreke in die algemeen.

Sulke interpretasies deur gebruikers van die teikentaal moet deur die opsteller van 'n tweetalige woordeboek in ag geneem word. Kennis daarvan strek egter oor die grense van die leksikografie en val eerder binne die gebied van die kulturele antropologie.

Desnieteenstaande word dié voorbeeldsin sonder verandering in die Afrikaans-Japanese woordeboek gebruik, omdat dit tog die kulturele verwysingsraamwerk en die taalgebruikskundige konteks van Afrikaans verteenwoordig.

3.4. Ordening van die inskrywings in 'n artikel

3.4.1 Leksikale items

'n Belangrike onderwerp wat normaalweg nie so intensief bespreek word nie, is die volgorde van die inskrywings in 'n artikel.

In Afrikaanse tweetalige woordeboeke word al die vertaalekwivalente ná die grammatiese inligting gelys en daarna volg die voorbeeldsinne. Dié volgorde het die voordeel dat die struktuur van die artikel deursigtig is en dat die gebruiker die betekenis van die lemma gou kan begryp met behulp van die lys vertaalekwivalente wat reeds aan die begin van die artikel gegee word.

Maar so 'n volgorde is in Japan ongewild omdat die verband tussen 'n vertaalekwivalent en 'n voorbeeldsin waarin die vertaalekwivalent gebruik word, nie onmiddellik duidelik is nie.

Die tipiese volgorde binne die lemma van Japanese woordeboeke is: 1. vertaalekwivalent, voorbeeldsin(ne) 2. vertaalekwivalent, voorbeeldsin(ne) ... soos die volgende voorbeeld uit *Kenkyusha's New English-Japanese Dictionary* (1980⁵), die standaard Engels-Japanese woordeboek.

greet' [grit:] [OE *grētan* to approach, greet < (W)Gmc) **grōtjan* to cry out, address (G *grissen*) ← IE **ghrēd-*, **gher-* to call out] — vt. 1 (口頭・身ぶり・書面などで)..*に挨拶を述べる, 敬礼する (hail, salute): ~ a person with a cheerful "Good morning!"* 元氣よく「おはよう」と人に挨拶する。2 (親愛・尊敬・歡喜, 時には悪意・ののしりなどをもって)迎える (with): *~ a person with cheers, an embrace, a smile, etc. / ~ a person's return with jeers [a scowl, a volley of arrows]* やじりながら[にがい顔をして, いっせいに矢を放って]人の帰りを迎える / *His remark was ~ed with hisses.* 彼がそういったらやじりが飛んだ / *Jeers ~ed the candidate.* あざけりの笑聲が候補者を迎えた。3 <光景などが>..*に現れる (appear to), <目・耳などに>触れる, はいる (strike): A wide expanse of sea ~ed the eye.* 広い海が目にはいった / *A terrible noise ~s our ears [us].* すごい物音が聞こえてきた / *A sweet smell ~s the nose.* 甘い香りがただよってくる。 — vi. (庭) 挨拶をかわす。

Aangesien die subkategorisering van mikrostrukture siklies herhaal word vir elke betekenisonderskeiding, kan dit tot verwarring lei. Daarbenewens is die ordening ongerieflik omdat die gebruiker deur die artikel moet lees om al die vertaalekwivalente te kry. Maar die bogenoemde ordening in Japannese woordeboeke moet anders begryp word. Die onderliggende beginsel is die rangskikking van betekenis, naamlik 1. betekenis 1 2. betekenis 2 ... By elke betekenis word die vertaalekwivalent(e) aangedui en direk daarna word die voorbeeldsin(ne) gegee waarin die vertaalekwivalent(e) gebruik word. En met behulp van die nommers kan die gebruiker maklik sy/haar pad tussen die vertaalekwivalente vind. Hierdie stelsel word naastenby ook in Afrikaanse verklaerende handwoordeboeke gevolg.

3.4.2 Voorbeeldsinne

Ook die rangskikking van die voorbeeldsinne in 'n Afrikaanse woordeboekartikel kom vir 'n Japaneesprekende vreemd voor. So byvoorbeeld bevat die artikel van die byvoeglike naamwoord *gesamentlik* in die *Afrikaans/Zoeloe-woordeboek* twee voorbeeldsinne wat soos volg aangebied word:

gesamentlik (~e) b.nw. =ngokuhlanganyela (*joint, total*) 1. **hulle het ~ opgetree** benze ngokuhlanganyela 2. **die gesamentlike bedrag is . . . isamba sesi-hlangene ngu** . . .

In die eerste sin bepaal **gesamentlik** die werkwoord **op(ge)tree** en in die laaste bepaal dit die selfstandige naamwoord **bedrag**. Hierdie volgorde veroorsaak geen probleem nie omdat Afrikaanse byvoeglike naamwoorde sowel werkwoorde as naamwoorde kan bepaal. Maar Japannese byvoeglike naamwoorde se primêre funksie is die bepaling van 'n selfstandige naamwoord. As 'n byvoeglike naamwoord 'n werkwoord bepaal, moet die byvoeglike naamwoord verbuig word, en gevolglik word die bepaling van 'n werkwoord as 'n sekondêre funksie beskou. Vergelyk die volgende voorbeeld:

hayai (infinitief) vinnig

hayai kisha vinnige trein

hayaku hashiru vinnig hardloop

(Die vertaalekwivalent van *hayai* is eintlik *vinnig wees*. Adjektiewe in Japanees verbuig soos werkwoorde.)

Vir die Japanneesprekende woordeboekgebruikers is dit aanvaarbaarder indien voorbeeldsinne waarin die attributiewe gebruik van byvoeglike naamwoorde geïllustreer word, eerste staan. Die ordening van die voorbeelde is vir die Japanneesprekende meer logies soos in die volgende artikel in die Afrikaans-Japannese woordeboek:

gesamentlik [xosá:məntlək] (~e) b.nw. 1. 合計の *goukei no* (total); **Die gesamentlike bedrag is ...** 合計の金額は... *Goukei no kingaku wa...* 2. 総合した *sougou-shita* (joint); **Hulle het ~ opgetree.** 彼らは皆集まって現れた. *Kare-ra wa mina atsumatte arawareta.*

'n Afrikaanse leksikograaf sou die verandering miskien as onnodig beskou, maar die motivering hier is om die inskrywings sodanig te rangskik dat hulle so min as moontlik teen die taalgevoel van die gebruikers indruis, veral in die geval van aanleerderswoordeboeke.

In die Afrikaans-Japannese woordeboek onder bespreking is talle veranderinge ingevoer. Die makrostruktuur daarvan stem enigsins ooreen met dié van die *Afrikaans/Zoeloe-woordeboek* waarop dit gebaseer is, maar die mikrostruktuur is heeltemal hervorm. Waarskynlik is hier sprake van die "transkulturalisasie" van die aanbiedingswyse van 'n bestaande woordeboek.

3.5 Simbole en hakies

Terwyl die gebruik van tekens in Afrikaanse woordeboeke nog relatief beperk is, benut Japannese woordeboeke 'n verskeidenheid simbole en hakies as hulpmiddel by etikettering. *Sanseido's Daily Concise English-Japanese Dictionary* het byvoorbeeld ses tipes hakies met verskillende funksies wat in die toeligtingsmateriaal soos volg gebruik word:

17	「ハロン」 「メティエ」	furlong, métier などの訳語がそれぞれ引用符 (「 」) に包まれているのは専門語・職域語としてはその訳語ないし音訳語が普通であることを示す。
18	[]	この括弧は発音表記を示す。発音については発音略解 26~37 及び発音記号一覧表を参照のこと。
19	()	この括弧は前出語の言い換えを示す: be on (off) one's game 調子が良い(悪い)= be on one's game 調子が良い; be off one's game 調子が悪い。
20	()	この括弧は括弧内の部分が省略または追加できることを示す: last' の項の at (long) ~ = at last or at long last . また, held の項の, 「過去(分詞)」は「過去及び過去分詞」を示す。
21	()	この括弧は言語区分, 注意すべき用法, 補足的説明, 学習上必要と思われる解説, 著作者の作品中特に有名なものを示す場合などに用いる: (英), (米), (俗), will の項の (単純未来), gress の項の (食用), Milton の項の (<i>Paradise Lost</i>) など。
22	[]	この括弧は術語, 専門語の表示に用いる: 【医】, 【クリケ】など。なお, 本書中の略語表記については別に略語解を参照のこと。

Deur die gebruik van verskillende hakies word die kategorie van die etiket duidelik geïdentifiseer en tegelykertyd word ruimte bespaar. Hierdie benadering kan maklik in Afrikaanse woordeboeke gevolg word. Die volgende gebruik van die etiket (bet. ...) "betekenis" in die *Woordeboek van die Afrikaanse Taal* demonstreer die tipiese indruk van oorvloedigheid wat deur die gebruik van afkortings geskep en deur die benutting van verskillende hakies voorkom kan word:

koeëlafsluiter Afsluiter (bet. 1, 2, 4) wat 'n koeël (bet.1, 2a) is ...

As byvoorbeeld die hakies [] vir betekenis subklassifikasies ingevoer word, kan die inskrywing met behoud van ondubbelsinnigheid verkort word. Vergelyk die volgende voorbeeld:

koeëlafsluiter Afsluiter [1, 2, 4] wat 'n koeël [1, 2a] is ...

In hierdie geval moet die funksie van dié hakies natuurlik in die toeliggende aantekeninge verduidelik word.

Uiteraard kan leksikograwe nie oormatig met hakies te werk gaan in 'n woordeboek nie, want dit kan verwarring veroorsaak. Die gebruik van verskillende simbole en hakies is 'n moontlike verswarende faktor by leesbaarheid,

omdat dit teksdigtheid verhoog. Dit is egter een van die opvallende kenmerke wat Afrikaanse en Japannese woordeboeke van mekaar onderskei.

3.6 Illustrasies

Nog 'n onderskeidende kenmerk van woordeboeke in die twee lande is die gebruik van illustrasies. Daar bestaan baie min Afrikaanse ostensiewe woordeboeke, terwyl daar in die meeste Japannese woordeboeke talle afbeeldings vir die doel van betekenisverklaring aangewend word.

Illustrasies is 'n noodsaaklike element, veral in die geval van 'n tweetalige woordeboek wat die tale van verskillende kulture en nature kombineer. Heelwat begripsprobleme by items in die Afrikaans-Japannese woordeboek wat nou ongeïllustreer is, sou sonder meer opgelos kon word deur afbeeldings te gebruik.

Die springbok byvoorbeeld is die nasionale dier van Suid-Afrika, en dié naamwoord het (nog) 'n relatief hoë gebruiksfrekwensie in Afrikaans. Maar die dier is in Japan onbekend en het gevolglik geen Japannese naam nie. Die enigste en maklikste manier om dit in die beperkte spasie van 'n woordeboekartikel eksplisiet te verklaar, is om 'n afbeelding daarvan te laat sien.

Een nuwe Japannese verklarende handwoordeboek, *Nihon-go-dai-jiten* (1994), toon in sy alfabetiese deel selfs heelwat *kleurfoto's*. Dit skep weliswaar 'n indruk van kommersialisering, maar is beslis gebruikersvriendelik.

3.7 Formaat

3.7.1 Grootte

Daar is ook belangrike verskille tussen die grootte van woordeboeke in Suid-Afrika en dié in Japan.

Sanseido's Daily Concise Kanji Dictionary (1995) bevat 664 bladsye (plus 'n bylae van 61 bladsye) maar is net 1.5 cm dik. Japannese uitgewers beywer hulle om woordeboeke dun te maak deur sover as moontlik dun papier te gebruik. Daarteenoor is Jan Kromhout se *Skoolwoordeboek / School Dictionary* (1995²¹) met byna dieselfde aantal bladsye (658) 4 cm dik.

In Japan is dit nie vreemd dat 'n persoon byvoorbeeld buite die kantoor 'n woordeboek met hom/haar saamdra nie. Handwoordeboeke moet dus draagbaar wees, met ander woorde, hulle moet so klein en dun wees dat hulle in 'n aktetas of 'n handsak pas. Aan die ander kant is dit in Suid-Afrika vermoedelik ongewoon vir persone om woordeboeke saam met hulle te dra. Draagbaarheid word dus nie in aanmerking geneem by die beoordeling van die woordeboekmark nie. Dit sou een rede wees waarom Afrikaanse woordeboeke dik en groot is in vergelyking met Japannese woordeboeke.

3.7.2 Omslag

Die feit dat die meeste kleiner Afrikaanse handwoordeboeke in sagteband is, is vir Japannese gebruikers onvanpas. 'n Woordeboek is in Japan 'n boek met status, en 'n soliede omslag word as gegewe aanvaar. 'n Sagtebandwoordeboek sal in Japan as 'n verbruiksartikel beskou word, en nie die vertrouwe van die gebruikers wen nie.

Die grootte en die omslag van woordeboeke word deur die houding teenoor woordeboeke in 'n land bepaal. Dit kan wees dat dieselfde woordeboek in twee lande in heeltemal verskillende formate gepubliseer word. Die kulturele agtergronde wat woordeboeke betref, veral dié van die tale wat in tweetalige woordeboeke verteenwoordig word, vorm deel van die ondersoekgebied van die leksikografie.

4. Ten slotte

Die leksikografie is in Japan nie as 'n akademiese vak gevestig nie. Die praktiese kennis van woordeboekmaak word deur uitgewers as 'n soort bedryfsgeheim bewaar. Die enigste taalinstuut van die Japannese regering, *The National Language Research Institute*, beplan om 'n omvattende verklarende woordeboek op te stel en is op die oomblik besig om 'n databasis op te bou. Dié inrigting het egter geen ervaring van die leksikografie nie. In hierdie opsig sou instansies in Suid-Afrika wat met die opstel van woordeboeke gemoeid is, byvoorbeeld die Buro van die Woordeboek van die Afrikaanse Taal, deur samewerking goeie leiding kan bied.

Bibliografie

- Collick, R.M.V., K. Hirata en S. Tanabe. 1995⁴. *Kenkyusha's New College Japanese-English Dictionary*. Tokio: Kenkyusha.
- Gù, Y.-W. 543. *Yù-piang. Jiànkang (Nánjing)*.
- Halma, François. 1710. *Woordenboek der Nederduitsche en Fransche Taalen / Dictionnaire Flamand et François*. Amsterdam.
- Inamura, S., G. Udagawa e.a. 1796. *Haruma-wage*. Edo (Tokio).
- Jockin-La Bastide, J.A. en G. van Kooten. 1993. *Kramer's Nederlands-Engels Woordenboek*. Amsterdam: Elsevier.
- Koine, Yoshio e.a. 1980⁵. *Kenkyusha's New English-Japanese Dictionary*. Tokio: Kenkyusha.
- Kotzé, Ernst en Patrick Wela. 1991. *Afrikaans/Zoeloe-woordeboek*. Kaapstad: Tafelberg.
- Kromhout, J. 1995¹. *Skoolwoordeboek/School Dictionary*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Kuukai. 9de eeu. *Tenrei-banshou-myougi*. Kioto.

- Sanseido Jisho-henshuujo.** 1990. *Sanseido's Daily Concise English-Japanese/Japanese-English Dictionary*. Tokio: Sanseido.
- Satake, H., T. Sakurai en S. Sugito.** 1995. *Sanseido's Daily Concise Kanji Dictionary*. Tokio: Sanseido.
- Umesso, T., H. Kindaichi, A. Sakakura en S. Hinohara.** 1989. *Nihon-go-dai-jiten*. Tokio: Kodansha.
- Snijman, F.J. (Hoofred.).** 1976. *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. Deel VI. Pretoria: Staatsdrukker.
- Van Sterkenburg, P.G.J. en W.J. Boot.** 1994. *Oranda-go-jiten*. Tokio: Kodansha.